

אהבה, תשוקה ופילוסופיה

ספר דברים הוא ספר פוליטי, ובפרשה זאת נקבעת עבורנו מערכת החוקים המתאימים לתנאים העתידיים להתחדש בארץ, במסגרת ההוויה המדינית. אולם אחד הנושאים הבולטים בפרשתנו, הוא דווקא פרטי. הוא נושא המשפחה על האפיונים והיחסים שבה: תאוה, שנהא, בנים סוררים, חשדות, אונס, פיתוי, וגירושין. ברקע סוגיות אלו מסתתרת תופעה בעלת אנרגיה עצומה – האהבה. וכדי להתייחס לה, אזמין לרשימה זאת פילוסוף שכתב את אחד הספרים הקלאסיים על הנושא.

מיהו פילוסוף זה? במבוא ל'דון קישוט' מדבר עליו מחברו מיגל דה סרןֶנטס (1547-1616). הוא משתעשע שם בהרהורים על אמנות כתיבת ספרים, ואיך ל"עטרים" תוך שימוש ביצירותיהם של גדולי העולם. בנושא האהבה, מפנה אותנו המבוא ל- Leon Hebreo, שכתב את ה"דיאלוגים על האהבה". ליאון העברי זה, הוא ר' יהודה אברבנאל, בנו של דון יצחק אברבנאל, המדינאי, איש הכספים והוגה הדעות המפורסם.

ר' יהודה כתב את ספרו כנראה באיטלקית, והוא ראה אור אחרי מותו ב-1535. אולם כבר בחייו של סרוונטס, הוא תורגם לספרדית על ידי דמות מיוחדת במינה, ג'רסילסו דה לה נגה, ראש וראשון בספרות הספרדית באמריקה, בן לנסיכה אינדיאנית, משבטי האינקה בפרו, ולאחד הכובשים הספרדים. הוא אולי אף פגש את ליאון העברי באיטליה, ויש הסוברים שבתור אינדיאני שארצו נכבשה, הוא הזדהה עם היהודי שהיה מוכרח לברוח מפורטוגל לספרד, ומשם לאיטליה. עד מהרה זכה הספר לעשרות מהדורות וללא מעט תרגומים שהשפיעו על פילוסופים ומקובלים. לעברית תורגם הספר על ידי ר' יוסף ברוך איש אורבינו בסוף המאה הי"ז ושוב בימינו על ידי מנחם דורמן ע"ה איש גבעת ברנר (מתרגומו אביא את הציטוטים דלהלן).

חז"ל מתארים את בריאת האדם כבעלת שני שלבים. אדם הראשון היה אנדרוגינוס, זכר ונקבה גם יחד. או אז הוצא ממנו צלע, צד, כבביטוי "וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן". זאת הייתה בעצם נסירה לשניים, רעיון שקיבל ממד סימבולי עמוק בקבלה. כאנדרוגינוס זה, פילג אברבנאל את ה'פילוסופיה', 'לפילו' – האוהב, ו'סופיה' – החכמה האהובה, שתי דמויות המשוחחות ומתווכחות על האהבה. האהבה הופכת בספר לכוח קוסמי הנותן חיים לתבל כולו. יש והאהבה התעלתה לחוויה רוחנית מופשטת, לדוגמה אצל אפלטון. גם האהבה הרומנטית, כמו זו של דון קישוט לדולסינאה, נתרוקנה מממשותה. לא כך בספר הזה. מקום מיוחד יש בספר לאהבה בין איש ואשה, שאינם סמלים אלא יצורי בשר ודם. בזה מבטא הספר את דרכה של היהדות המקורית.

במוקד האהבה מצויה תשוקה נפשית: "התשוקה שהאהוב ייהפך לאוהב" (השיח הראשון, עמ' 220 ואי'). אך קיימת גם תשוקה גופנית, געגועים לאותה אחדות ראשונית

ש"ננסרה", ושעתידה להתחדש על ידי האהבה. אין סתירה בין התשוקה הגופנית לאהבה הנפשית. אדרבה: "כאשר הנפשות מתאחדות באהבה רוחנית, גם הגופים מבקשים להתענג על ההתאחדות הזאת ככל האפשר, כך שלא יישאר כל הבדל והאחדות תהא מושלמת מכל בחינה". הבשר והרוח כרוכים יחד על ידי הקדושה והקידושין. רעיון יהודי זה הוצג על ידי ר' ישראל בעל שם טוב במשל המובא על ידי תלמידו, ר' יעקב יוסף (תולדות יעקב יוסף, קדושים): "משל למלך שנשבה בנו יחידו... ועברו זמני זמנים בתוחלת נמשכה מלפדותו ולהשיבו אל אביו, וברוב עיתים ושנים הגיעהו מכתב מאביו המלך לבל יתיאש שם, ולא ישכח נימוסי המלכות בין זאבי עָרָב [=ערבות] כי עוד ידו נטויה להחזירו לביתו אל בית אביו... ומיד שמח בן המלך שמחה גדולה, אפס שהייתה [האיגרת] מגילת סתרים ואי אפשר היה לשמוח בגלוי... הלך עם בני עירו אל בית היין או שאר דבר המשכר, והם שמחו ביין שמחה גשמית והוא שמח באגרת אביו..."

בן המלך הוא הנשמה, בני עירו – איברי גופו. הנפש קוראת לאיברים להתענג עם עינוגיו הוא. האהבה מכבדת גם את התשוקה. כנגד הנזירות המאפיינת גישות מסוימות בנצרות ובמזרח הרחוק, רק המימוש של כל כוחותיו של האדם, המימוש הטהור והקדוש, ביא את האדם לדבקות יותר נכונה ובריאה בהקב"ה. בשביל החסידים הביטוי הקלאסי לכך התממש בעונג שבת: "וככל החזון הזה הוא ממש מצוות עונג שבת, אל הגוף שהוא החומר... לשמוח... שמחת הנשמה בדבקות השם יתברך... " פילו מנסח רעיון מקביל בשפתו הוא: "כוח האהבה מעורר את התשוקה לאחדות רוחנית וגופנית עם האהובה".

חודו של סייף

סופיה אינה מקבלת בפשטות את דברי פילו: "אמנם, הטענות שלך מתקבלות על הדעת לא פחות משהן שנונות. ואף-על-פי-כן אני רוצה להסתמך על הניסיון הראוי לאמון יותר מכל היקש... כי אוהבים רבים לאחר שניתן להם מבוקשם... באהבה גופנית, לא זו בלבד שתשוקתם פסקה אלא גם אהבתם נמוגה, ולא אחת באה במקומה השנאה, כך אירע לאמנון בנו של דוד..." סופיה מתייחסת כאן לתאוותו של אמנון החומד בתמר ואונס אותה (שמואל ב, פרק יג). בעקבות האונס מתעוררת השנאה: "וַיִּשְׁכַּב אֶתָּה... וַיִּשְׁנָאָה אֶמְנוֹן..." סיום זה טרגי, אך הבנליות שבהמשך הפסוק מתאימה לתופעת ה"כאילו"-אהבה, נוסח 'השתמש וזרוק', הרווחת בדורנו: "וַיֵּאמֶר לָהּ אֶמְנוֹן קוּמִי לְכִי". המימוש עלול לרצוח את התשוקה. ביטאה זאת אמרה צינית ומרירה המובאת בסוגייה תלמודית, אמרה שקיבלה שם ממדים תיאולוגיים (סנהדרין ז, ע"א): "כאשר אהבתנו הייתה עזה, היינו שוכבים על חודו של סייף. עכשיו... מיטה של ששים אמה אינה דיה לנו".

אולם, לפי ר' יהודה עלינו להבחין בין האהבה שהיא "בת התשוקה" ותלויה רק בה, לבין האהבה שהיא אמה של התשוקה: "אמת נכון הדבר שבהיפסק התשוקה או התאוה הגופנית מפני שבאו על סיפוקן ושובען, מיד נפסקת כל האהבה... ופעמים אף תיהפך לשנאה. ואולם האהבה האחרת היא שמולידה את התשוקה לאישה האהובה, ולא

התשוקה או התאוה מולידות אותה". פילו מתוודה: החיבה והאהבה, "הולידו בי את התשוקה שאת תתמזגי עמי, כדי שאני האוהב אהיה לבשר אחד אתך, האהובה, ובאהבה שווה זו תהיינה שתי נשמותינו לנשמה אחת, שתחייה ותצור בשווה את שני גופינו". אהבה זו, אין היא בטלה עם מימושה. ור' יהודה מוסיף הערה פסיכולוגית חשובה: "ההגבלות שהטבע שם" לתשוקה, "אף כי הם ארעיים, יותר משהם ממיסים [את האהבה], הם מרתקים [אותה]". על הזוג לשמור על התשוקה.

אולם, לפי פילו יש גם ממד שלישי. האהבה זקוקה גם לתבונה, כי "אהבה שלימה ואמיתית... היא אם התשוקה ובת התבונה": עלינו להבין ולדעת שבן/בת הזוג, אכן "ראוי להיות נאהב". אהבה בת-התבונה? או בעלת ברית של התבונה? האם מסוגל האוהב לשמוע את קול התבונה? הוא חייב לעשות זאת, אחרת עלולה האהבה להפוך הרסנית, "עד כדי כך שהיא מתנכלת לאוהב ומביאה לו נזק". האהבה חייבת לכלול גם את האהבה העצמית, "האהבה היא חסד, ומן הדין שתתחיל באדם כלפי עצמו", להישמר מאותה אהבה שהיא בעצם מעין התאבדות.

עכשיו מפנה סופיה לפילון את שאלת המחץ. הלוא כל הספרים והטלנובלות מתארות בדיוק את ההפך: "אהבה פרוצה... שאינה מניחה כי ינחו אותה ברסן התבונה", אהבה, ש"אין בכוח התבונה להשתלט עליה, או לשים לה גבול". אך פילו עונה: "העדר הריסון... היא מתכונת כל אהבה גדולה ועזה, בין נאותה בין בלתי נאותה. אלא... שבאהבה הנאותה – העדר הריסון מאדיר את מעלתה, ואילו באהבה הבלתי נאותה – העדר הריסון מגביר את דופיה". כמה נפלא! נפסקה כאן הלכה. אפשר לחבר נובלה גם על אהבה נאותה. על כל פנים, מוטב לוותר על הטלנובלה מאשר על האהבה הנאותה, המאפשרת לאוהבים לשכב על חודו של סייף לאורך ימים.